

КҮН КӨЗІНДЕЙ ЖАРЫҚ БАР

Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігі қазақ әдебиетінің барлық жанрында басты тақырыпқа айналды, әсіресе поэзия мен публицистикада терең тебіреніспен пайымдалды. Қазақстан Тәуелсіз мемлекет, тәуелсіз ел болып жарияланған жылды, Тәуелсіздіктің алғашқы кезеңін ақындар мен көсем сөз шеберлері қатарында гүлдей жайнап, күндей балқып толғағандары да, ой бағып, ойланғандары да болды.

Қазақтың қазіргі таңдағы көрнекті ақыны, «Дарын» Мемлекеттік жастар сыйлығының, М. Мақатаев атындағы, Ж. Нәжімеденов атындағы әдеби сыйлықтардың лауреаты **Бауыржан Жақып** «Білте шамның жарығы» (2021) кітабындағы «1991» атты өлеңінде елінің тәуелсіз мемлекет құрған жылын гүлдей жайнап, күндей балқып, тебіреніп жырлады:

Мың тоғыз жүз тоқсан бір –
Бабама болған арман жыл,
Басыма бақыт қонған жыл,
Қазақтың көкте жұлдызы
Жарқырап тұрып жанған жыл.

Тәуелділіктің, бодандықтың, бөгдеге кіріптарлықтың ел мен жердің қабырғасын қайыстырған, оққа байлаған, отқа салған, аштық пен жоқтыққа қамаған қияметінен аман шығып, тәуелсіздік таңының шапағынан шапағат көрген ақындық танымның шаттығы көлдей шалқиды.

Ақынның «Білте шамның жарығы» кітабына автордың тәуелсіздік таңымен ашылған ақындық әлемінің нұрлы сазынан туған шығармалары енген. Ақын өлеңдеріннің тууына негіз болған, ақынның көңілін тербетіп, көңілін толқытқан шындық құбылыстар алуан түрлі. Өмірдің алуан түрлі шындық құбылыстарын қабылдаудан туған өлеңдердің өзегі тәуелсіздік туралы ойдың нұрымен шырайланады.

Өткен замандардың қилы кезеңдерінде қазақтың даласының да, баласының да басынан өткен қияметтер аз

болмаған. Ақынның поэтикалық ойлауының тарихи кеңістігінде тәуелсіздік нұры сол қилы кезеңдердің қияметтерін де шарпып өтеді.

Қасқабұлақ – қазақтың ұлы ақыны Абайдың және Бауыржан Жақыптың өзінің жарық дүниеге келген жері. Автордың өлең кітабын «Абайдың Қасқабұлағы» деп атауында үлкен мән бар. Абай өмірден көргендері мен сезгендерінен, білгендерінен алған әсері негізінде түйген ойларының жүйесінде: «Мен ішпеген у бар ма?», «Ішім - өлген, сыртым – сау», - дейді. Елінің, өзінің басындағы күйді, адам мен заман жайын ұлы ақын осындай сарында аңғартады. Бауыржан Жақып «Абайдың Қасқабұлағы» кітабында, «Абайдың Қасқабұлағы» өлеңінде ұлы Абайдың басындағы, Абайдың «қалың елі қазағының» басындағы қилы замандардың сызынан қалған күйдің сарынын тәуелсіздік таңының арайымен ажарлайды.

Абайдың Қасқабұлағы,
Қырық өрім таспа бұлағы,
Аспанның аспа бұлағы,
Отыз жыл ойран салса да,
Қырық жыл қырғын болса да,
Мөлдіреп жатыр суы әлі,
Абайдың Қасқабұлағы!!!

Отыз жыл ойран салса да, қырық жыл қырғын болса да суы мөлдіреп жатқан Абайдың Қасқабұлағы - ақындық алып қуаттан туған тамаша сурет. Оның мәні терең, мағынасы бай. Отыз жыл ойран салса да, қырық жыл қырғын болса да суы мөлдіреп жатқан Абайдың Қасқабұлағы – Абайдың өзінің, Абайдың қалың елінің рухы. Абайдың Қасқабұлағының осы суретінде Абайдың, Абайдың елі мен жерінің, қазақ даласы мен қазақ баласының тарихи шындығы бейнеленген. Ғайыптан бір Ғайып-Ерен келіп көз салса, ол Абайдың суы мөлдіреген Қасқабұлағының омыртқасынан отыз жыл ойраннан қалған отыз жараны, қабырғасынан қырық жыл қырғыннан қалған қырық жараны көрер еді, Абайдың жүрегіндегі қырық жамаудың да сырын сезер еді. Ғайып-Ереннің көрері мен сезерін ақын Бауыржан Жақып «Абайдың Қасқабұлағында» тамаша көркемдікпен, терең поэтикалық тебіреніспен суреттеді.

Бауыржан Жақып «Білте шамның жарығында» Тәуелсіз Қазақстанның Көк Туын көкте желбіретіп, атамекен, туған жер, өскен орта, Отан мерейі туралы отты ойларын, сазды сырларын тарихи сана мен бүгінгі Тәуелсіздік толқындарының тоғысып тулаған ағыстары арнасында толғайды:

Қазақстаным,
Тәуелсіз Қазақстаным!
Ақ қанат таңның көрдім мен
ғажап ұшқанын.
Көрдім мен сенің мөп-мөлдір
айдындыңды,
Алатау, Алтай, Қаратау –

айбындарыңды.
Ұлытауыңды көрдім мен,
Шыңғыстауыңды,
Абайдың жыры оқылған
мың қыстауыңды.
Гүлденді қазір кең далам
иесі болмаған,
Жамбылдың қызыл жолбарыс
киесі қолдаған.
Махамбет сөзі лаулаған
Қараойды көрдім,
Мағжан боп өзі қаулаған
дара ойды көрдім...

Ақын жырындағы ел мен жер жайының екі түрлі жай-күйі бар. Бірі – Тәуелсіздікке дейінгі жай-күй. Екіншісі - Тәуелсіздік кезіндегі күй.

Махамбет сөзі лаулаған
Қараойды көрдім, -

деген екі жолдың әрқайсысында сұрапыл тарих бар. Махамбеттің лаулаған әр сөзінде Тәуелсіздік үшін күресте қиылған жанның жетпеген арманы, өшпеген үміті, қаны мен тері қалған. «Қараой» деген бір ауыз сөздің салмағы да зіл-батпан. Осы бір ауыз сөздің өзегінен тарихи таным кеңістігіндегі сұрапыл оқиғалардың тұтасқан тізбегі елес береді. Тәуелсіздік таңының ақ қанат ажарында осындай да күйдің лебі бар. Екі күй ақынның поэтикалық әлемінің биігінде үркер мен айдай тоғысады. Үркер мен айдай тоғысқан күйлердің сазынан драмалық ахуал сезіледі. Онда өткеннен қалған сөз бен бүгінгі күннен төгілген нұр біртұтас құбылысқа айналған. Нұр мен сөздің тоғысуында шаттық күйі шалқиды. Тәуелсіздіктің шаттық күйінің сазын өзегін өрт шалған өткеннің шырылымен үндес өру – ақындық өнердің шырқау биігіндегі таланттың күзіретінде болатын қасиет. Бауыржан Жақыптың «Білте шамының жарығында» ақындық өнердің шырқау биігіндегі таланттың бүгінгі күннің қоғамдық ойын байытатын мазмұн, көркемдік-эстетикалық танымын кеңейтетін мән бар. Бүгінгі күннің қоғамдық ойын байытатын мазмұн, көркемдік-эстетикалық танымын кеңейтетін мән деңгейіндегі ақындық парасат – кітапқа тән аса үздік сипаттың, автордың шығармашылық тұлғасына тән шынайы даралықтың белгісі. «Білте шамның жарығына» тән аса үздік сипат, автордың шығармашылық тұлғасына тән шынайы даралық оның көркемдік ойлауына, ақындық танымына, шығармашылық өміріне, азаматтық асыл мұратына тән ерекшеліктер негізінде танылады. «Тұмар» атты бір өлеңінде ақын: «Мен – рухпын!» - дейді.

Мен – рухпын!
Жаралғанмын жанған Күннен, Жалыннан,
Гун де болып сапар шектім сағымнан,
Көк түріктің мәңгі тірі рухымын,
Көктегі айға Көк бөрі боп табынған.
Тәңірқұты Мөде болып құт тасып,
Баламер боп кездім жерді нық басып.
Еділ болып уысымда ұстадым
Шығыс пенен Батысыңның тұтқасын.
Бұмын, Білге, Естеми боп өрледім,
Тоныкөк пен Күлтегін боп ерледім,
Өсиетімді тасқа қашап қалдырып,
Сөзбен жудым ұрпағымның жөргегін.

Ақынның айтқан сырында бір де бір артық леп жоқ. Рас. Шын. Ақын: «Мен – рухпын!» - дей отырып, ата-бабалар рухының ұлылығын ардақтайды. Ақынның «Тұмар» өлеңі - ілкі замандарда жасап, елінің еркіндігін, ерен азаматтарының ерлігі мен көрегендігін, адалдығы мен адамдығын ардақтаған, мемлекет тәуелсіздігін қаны мен терін төгіп қорғаған, кейінгі ұрпаққа аманат еткен тарихи тұлғалардың рухына шексіз құрмет көрсетудің поэтикалық үлгісі. Ақын өлеңін өршіл пафоспен аяқтайды:

Рухпын – мен!
Рухымын мен сақтардың,
Жүрегімді алау етіп жаққанмын.
Қыпшақ болып қылыш алып қолыма,
Қарсы келген жаудың басын шапқанмын.
Дүбірімен дүниені ояттым,
Дүсірлеген тұяғымен аттардың.
Кеңдік, Өрлік, Ерлік – осы үшеуін
Үшбұрышты тұмар етіп таққанмын.

Не деген қасиетті халық едік. Ақын өлеңі өзінің оқырмандарының тарихи есінің кеңістігінен осындай ойдың жарығын жағады. Өлеңнің «Тұмар» деп аталуының мәнісі де осы тұста анықталады. Кеңдік, Өрлік, Ерлік. Осы үшкіл – көк түрктің, ілгеріде өткен ата-бабаларымыздың рухының тұмары. Ақын рухының, ата-бабалар рухының, халық рухының мәні осы тұмарда. Ақынның өзінің таққаны да, халқынан тапқаны да, еліне ұсынғаны да осы тұмар. Ақынның өлеңінің поэтикалық құндылығы ондағы ұлттық рухтың Кеңдігінде, Өрлігі мен Ерлігінде. Ақын ұсынып отырған үшкіл – ұлттық әдебиетімізді, рухани мәдениетімізді дамытуға қызмет ететін, дмытатын аса құнды және ерекше қуатты көркемдік-эстетикалық һәм поэтикалық тетік.

Бауыржан Жақыптың Тәуелсіздік жылдарындағы шығармашылығының мәні туған жер мен туған елге, ата жұртқа деген құрмет пен сүйіспеншілікте, мақтанышта.

Байтақ елім – сен менің мақтанышым,
Әр сөзімнен басыңа бақ дарысын.
Қарыздармын мен саған қасиеттім,
Арайланып әр таңың атқаны үшін.
Мен - бір сенің жайқалған жапырағың,
Шабытымды жел шайқап шақырамын.
Бар байлығым – бір жұтым ауаң менен
Бір түп жусан, бір уыс топырағың, -

деп бастайды ақын «Байтағым» деген өлеңін.

Байтақ елінің әр таңының арайланып атқаны – автордың ақындық танымында баға жетпес асыл қасиет. Байтақ елінің әр таңының арайланып атқанынан баға жетпес қасиет тауып, соны ардақ тұтып, соған қанағат ету – құтты білік. Мұндай білік – болмысы асыл, жүрек айнасы тап-таза ақын үшін ғана құт. Бауыржан Жақып - Тәуелсіз Қазақстанның болмысы асыл, жүрек айнасы тап-таза ақыны.

Байтақ елінің бір жұтым ауасы мен бір түп жусанын, содан соң бір уыс топырағын бар байлығына балап, дүние жалғанға бой алдырмай, ақындық өмірдің ашық аспанында жұлдыз жандыруға талпынған, елінің өсер өркеніне айтарын аспай-таспай айтуға, айтып үлгеруге ұмтылған ақын адамзаттың досы, бауыры болуға лайықты. Бауыржан Жақып - адамзаттың досы, бауыры болуға лайықты азамат-ақын.

Мен осы туынды туралы ой-пікірімді «АВАІ.TV арнасындағы «Үркер» бағдарламасында, «Егемен Қазақстан» газетінде (12.07.2024) білдірген едім. Бауыржан Жақыптың «Білте шамның жарығы» өлең кітабы Қазақстан Республикасының Абай атындағы Мемлекеттік сыйлығына әбден лайық деп санаймын.

Бауыржан Жақыптың Білте шамының көзінде күн көзіндей жарық бар. Бауыржан Жақып «Білте шамның жарығы» атты туындысымен қазақ әдебиетінің, Қазақстан мәдениетінің дамуына ерекше бағалы үлес қосты. Бауыржан Жақыптың «Білте шамның жарығы» туындысы - әдебиет, сөз өнері саласындағы аса үздік шығарма, Қазақстан мәдениетінің дамуына қосылған ерекше бағалы үлес.

Жанғара Дәдебаев,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық
университеті жанындағы
Абай ғылыми-зерттеу институтының
директоры, филология ғылымдарының
докторы, профессор
20.07.2024

Жанғара Дәдебаев